

QARS QARAPAPAQ AŞIQ ƏNƏNƏSİ VƏ MƏQAMLARIN İSTİFADƏ TEZLİYİ

Hülya Kudret

Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyası, Bakı, Azərbaycan

*hulya.kudret.1993@gmail.com

Bu araşdırmada Qars Qarapapaq aşıqlarının Azərbaycanla etnik mənsubiyyət, dil və mədəniyyət baxımından oxşar cəhətləri, Aşiq Şənlik məktəbinin təsiri ilə inkişaf edən Qarapapaq aşiq ənənəsi araşdırılır. Araşdırma çərçivəsində Azərbaycandan Qarsa köçmüş Qarapapaq etnik qrupunun istifadə etdiyi məqamların tezliyi təhlil edilmişdir. Araşdırmada ozanların ifa etdiyi əsərlər nota alınmış, istifadə olunan məqamlar müəyyən edilmiş, nümunələr verilməklə onların istifadə tezliyi rəqəmlə ifadə olunmuşdur.

Qars Qarapapaq aşıqlarının istifadə etdikləri 13 əsərin məqamları təhlil edilərək, hər bir məqamın istifadə tezliyi müəyyən olunmuşdur. Tapıntılar Qarapapaq aşıqlarının musiqi mədəniyyətinin Azərbaycan xalq musiqisi ilə qarşılıqlı əlaqəsini və onun türk musiqisinə inteqrasiyasını üzə çıxarır. Araşdırma tarixi prosesdə musiqinin və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsinin rolunu və yerli musiqi ənənələrinin təkamülünü anlamaq üçün mühüm mənbə təmin edir.

Açar sözlər: *segah, hüseyini, səba, hicaz, karcığar, aşiq, Qarapapaq, gülizar, məqam.*

GİRİŞ

Qarapapaq etnik qrupu tarixin müxtəlif dövrlərində qarşımıza çıxan bir topluluqdur. Azərbaycan coğrafiyasının ətrafından dünyanın müxtəlif yerlərinə fərqli səbəblərlə yayılmışlar. Əlbəttə, siyasi və sosial amillər köçlərin əsas səbəblərindən biridir. Səfəvilər dövrü, İran-Rusiya mübadilələri prosesi, Çar Rusiyası dövrü və Sovet İttifaqı dövründə Karapapaklar müxtəlif siyasi, iqtisadi və sosial amillər səbəbindən məcburi köçlərə məruz qalmışlar. Bu prosesdə onlar fərqli ölkələrə və müxtəlif vilayətlərə yayılaraq yaşamaq məcburiyyətində qalmışlar. Köç hərəkətləri təkcə demoqrafik quruluşu deyil, eyni zamanda mədəni və sosial-iqtisadi dinamikaları da təsirləndirmişdir. Tədqiqatçılar Selin Yıldız və Aynur Akselin fikrincə, Qarapapaqlar əslən Şimali Qafqazdan gələn və zamanla Qafqazın müxtəlif bölgələrinə yayılan qədim türk tayfasıdır. Bu gün Azərbaycan, Gürcüstan, Dağıstan kimi Qafqaz ölkələrində, Türkiyə və İranda yaşayan Qarapapaqların bu coğrafiyalarda böyük tarixi vardır [8, s. 3].

Türkiyə bölgəsində Qarapapaq adına tez-tez rast gəlirik. Xüsusilə Qars bölgəsi, Qarapapaq etnik qrupunun ən çox yaşadığı yerlərdən biridir. Təkcə Qars bölgəsində 40-dan çox Qarapapaq kəndi mövcuddur. Həmin bölgənin ən məşhur Qarapapaq xalq aşığı Aşiq Şənlikdir. Ensar Arslanın fikrincə, Aşiq Şənliyin atası Molla Kadirin nəslindəndir. Şənliyin əsli Oğuz boylarından olan Qarapapaq və ya Tərəkəmə xalqlarına aiddir. Qarsda ilk məskunlaşan qrup Çıldır Qarapapaqları olmuşdur. Bu insanlar əvvəllər Şimali Azərbaycanda Qazax-Şəmsəddin xanlığının Borçalı və Qazax bölgələrində yaşamış, lakin bu bölgələr 1828-ci il Türkmənçay müqaviləsi ilə ruslara birləşdirildikdən sonra onlar öz yurdlarını tərk edərək Çıldır və Ərdahan kəndlərində məskunlaşmışlar [2, s. 20]. Bu da Qarsdakı Qarapapaqlarla Azərbaycandakı Qarapapaqlar arasında güclü mədəni-tarixi bağın olduğunu göstərir. Köç dalğaları ilə hər yerə yayılan Qarapapaqların mədəniyyəti və sivilizasiyası birbaşa təsirə məruz qalmış, musiqi baxımından da bir çox qarşılıqlı təsirlər olmuşdur. Məsələn, Aşiq Şənlik yaradıcılığında da Azərbaycanla sıx əlaqələr olmuşdur. Şərqiyyə Həziyevanın fikrincə, aşiq ədəbiyyatı dedikdə ağıla ilk gələn

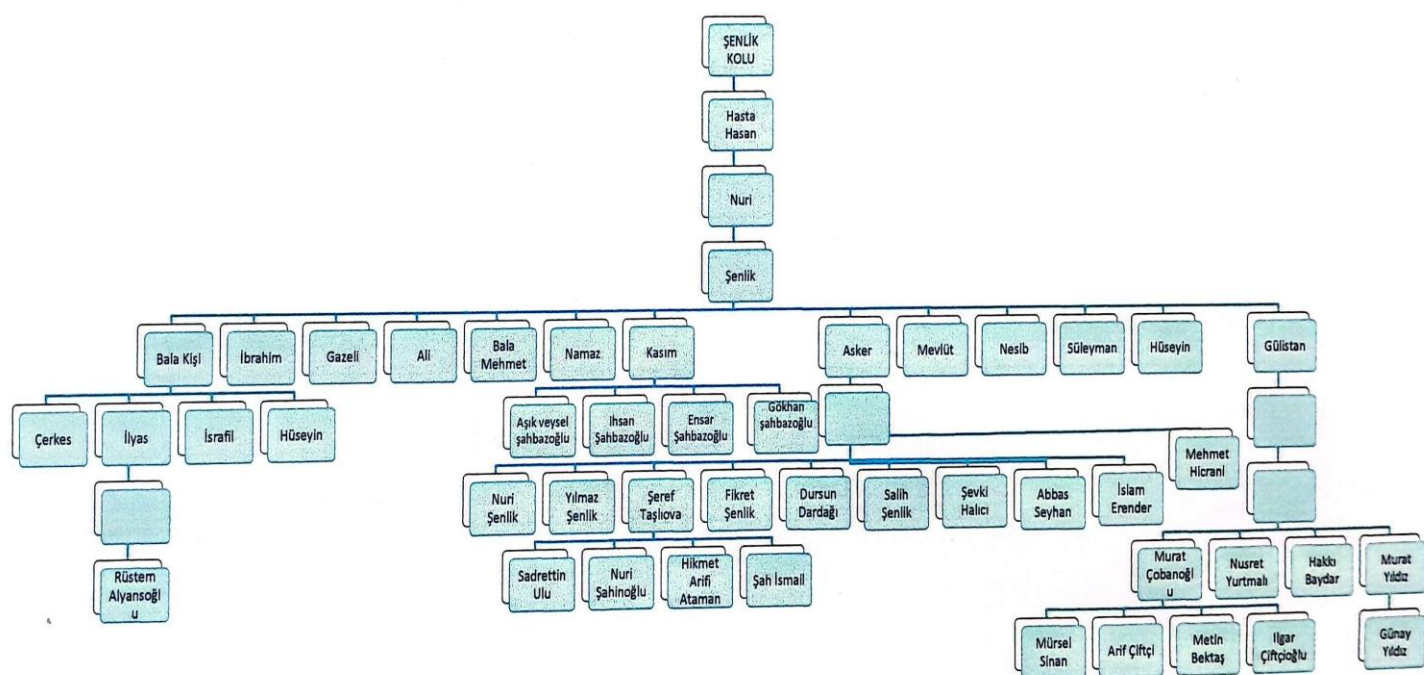

şəhərlərdən biri Qarsdır. Bu ədəbi ənənə ilə bağlı araşdırmalarda ilk növbədə bu şəhərə və onun ətraf bölgəsinə diqqət yetirilməlidir. Türkiyədə aşılıq xəritəsi yaradılsa, Qarsla yanaşı Ərzurum, Ərzincan, Sivas kimi şəhərlər xəritədə gözəçarpan və tünd rənglərlə işarələnməlidir. Bu şəhərlər aşılıq ədəbiyyatının ən geniş yayıldığı və inkişaf etdiyi bölgələrdəndir [4, s. 211].

Aşılıq Şənlik, xüsusilə Qars Qarapapaq aşılıq məktəbinin nümayəndəsidir. Əsl adı Həsən olan Aşılıq Şənlik 1850-ci ildə Çıldırın Süharə (Yakınsu) kəndində anadan olub. Tərəkmə (Qarapapaq) boyundan olan Aşılıq Şənliyin Qars və ətraf bölgələrin aşılıqlarına böyük təsiri olmuşdur [7]. Eyni zamanda qonşu vilayətlərdəki aşılıqlara da təsiri olmuş və bu təsir aşılıq ənənəsinin daha geniş coğrafiyada davam etdirilməsini təmin etmişdir. Aşılıq Şənliyin əsərləri xalq ədəbiyyatının mühüm nümunələrindəndir, onun poetik üslubu və səhnə ifası dövrün ozan ənənəsinin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Ənənəvi aşılıq mədəniyyətinin izlərini daşıyan Şənlik həm sağlığında, həm də daha sonra bir çox aşılıq üçün nümunə olmuş, yetişdirdiyi şagirdlər bu ənənəni nəsildən-nəslə ötürmüşlər. Aşılıq Şənlik bu ənənəvi mədəniyyətin bir parçası olaraq aşılıq ənənəsinin və xalq ədəbiyyatının davam etməsinə mühüm töhfələr vermişdir.

Əsrlər boyunca aşılıq ənənəsini davam etdirmək və gələcək nəslə ötürmək üçün aşılıqlar şagirdlər yetişdirmişlər. Ustad aşılığın tərz və üslubu onun şagirdlərinə də təsir edir. Zaman keçdikcə bu öyrənmə prosesi daxilində müxtəlif “aşılıq qolları” yaranmışdır. Hər bir qol adətən yetişdirildiyi ustad aşılıqla əlaqələndirilir. Bundan əlavə, bəzi qolların arxasında həmin qolu yaratmış ustadlar da dayanır. Şənlik qolu belə qollara nümunədir.

Aşılıq Şənlik Tərəkmə (Qarapapaq) aşılığıdır. Nailə Əskərin (2019) yazdığına görə hələ sağ ikən şöhrətini bütün Qafqaza yaymağı bacaran Aşılıq Şənlik Azərbaycan əsilli olub və şeirlərində bu dilin yerli ləhcələrindən istifadə edib [1, s. 103]. Bununla belə Aşılıq Şənliyin şeirləri və musiqiləri təkcə Türkiyənin deyil, həm də Azərbaycanın xalq musiqisi ənənələri ilə oxşarlıqlara malikdir. Aşılıq Şənlik Azərbaycanda da aşılıq və xalq ədəbiyyatı ənənəsinə təsir etmiş və geniş coğrafiyada tanınmışdır. Doğulub boya-başa çatdığı bölgənin Azərbaycana yaxın olması da onun dilinə təsir etmişdir. Nailə Əskərin sözlərinə görə Aşılıq Şənlik sazı və sözü ilə Azərbaycan və Anadolu ozanları arasında körpü rolunu oynamış, hər iki bölgənin ortaq mədəni xüsusiyyətlərini öz sənətində birləşdirmişdir. Rusların hakimiyyətinə qədər bu bölgədə Azərbaycan türkcəsi hakim dil olmuş və Aşılıq Şənlik də əsərlərində Azərbaycan türkcəsindən istifadə etmişdir [1, s. 96]. Aşılıq Şənlik Azərbaycanla əlaqələrini kəsməmiş, bir çox aşılıq deyişmələrində və çıxışlarında iştirak etmişdir. Qars Bölgəsi Mədəniyyət və Turizm Müdirliyinin rəsmi saytında yer alan məlumata görə, Aşılıq Şənliyin şeirlərində Köroğlu, Dadaloğlu, Qaracaoğlu kimi önəmli türk xalq şairlərinin, eləcə də Azərbaycan saz şairi Xəstə Həsənin təsiri hiss olunur. Aşılıq Şənlik həm öz dövründə, həm də daha sonra bir çox saz şairlərinə əhəmiyyətli təsir göstərmiş, Sümməni, Posoflu Zülali və azərbaycanlı aşılıq Ələskər kimi şairlər onun yolunu davam etdirmişlər [7]. Uzun dövr ərzində müxtəlif dəyişikliklərə məruz qalsa da, aşılıq Şənlik məktəbində Qarapapaq aşılıq ənənəsi ustad-şagird münasibəti sayəsində günümüze qədər gəlib çatmışdır. Qars bölgəsində bu ənənənin indi də davam etməsi şairlərin və sənətkarların öz bilik, təcrübə və sənətlərini bir-birlərinə ötürmələrinin nəticəsidir. Ustad-şagird münasibəti həm fərdi, həm də ictimai baxımdan bu ənənənin nəsildən-nəslə ötürülməsini təmin etmiş, bölgədə aşılıqların sənətini formalaşdıran mühüm amil olmuşdur. Beləliklə, aşılıq Şənliyin irsi Qarapapaq aşılıqları arasında yaşamağa davam edir və bugünkü aşılıq sənətində öz təsirini hiss etdirir. Aşılıq Şənliyin öncülüüyü ilə Qars Qarapapaq aşılıq sənətinin inkişafında və yayılmasında ustad-şagird əlaqəsi mühüm rol oynamışdır. Bu əlaqələr sənətin davamlılığını təmin etmiş və ənənəvi aşılıq sənətinin günümüze qədər gəlib çatmasına şərait yaratmışdır. Aşağıdakı cədvəl bu prosesin necə inkişaf etdiyinə dair daha ətraflı təsvir yaradır.

Nümunə 1. Aşıq Şenlik və davamçı aşıqların xronologiyası

Aşıq Ensar Şahbazoğluna görə tərtib edilmiş bu sxemdə Aşıq Qasım qoluna yer verilmədiyindən, bu sxem natamamdır. Bu sxemdə Qasım qoluna Ensar Şahbazoğlunun atası olan Aşıq Veysel Şahbazoğlu, əmisi İhsan Şahbazoğlu, Ensar Şahbazoğlu və oğlu Gökhan Şahbazoğlu əlavə edilmişdir. Beləliklə, Qarapapaq aşıqlarının sxemi tamamlanmışdır.

ƏSAS HİSSƏ

Qarapapaq xalq Aşıqlarının musiqi nümunələri ilə təhlili

Azərbaycan və Qars Qarapapaq aşıq ənənəsi türk mədəniyyətinin həm oxşar, həm də fərqli cəhətləri olan mühüm şifahi ədəbiyyat və musiqi ənənələrindən biridir. Tarix boyu qarşılıqlı təsir, ortaq mənşə, mədəniyyət, dil, aşıqların rolu baxımından oxşarlıqlar mövcuddur. Bununla belə, Türkiyəyə köçən Qarapapaq etnik qrupu, xüsusən də musiqidə istifadə olunan məqamlar baxımından Azərbaycanın təsiri altında qalaraq Türkiyə mədəniyyətinə də inteqrasiya olunmuşdur. Yeni mühitlərdə yaşayan Azərbaycan köçkünü Qarapapaqların aşıq musiqisi araşdırıldıqda, istifadə etdikləri əsərlərin şeirlərinin vəzn quruluşuna və mövzularına görə təsnif edildiyi müşahidə olunur. Bu təsnifat çərçivəsində texnis, müxəmməs, səmai kimi şeir formalarına rast gəlinir. Mövzu baxımından isə ağıt, gözəlləmə kimi janrlar ön plana çıxır. Bundan əlavə bu şeir növləri musiqi ilə birləşərək özünəməxsus bir forma qazanmışdır. Ümumilikdə, 13 əsər təhlil edilmiş və bu əsərlərdə istifadə olunan səs qatarlarına xüsusi diqqət yetirilmişdir. Aşağıda Qars Qarapapaq aşıqlarına aid 13 əsər nümunəsi və nümunələrdə istifadə olunan məqamların adları verilir.

Nümunə 2. ‘Dastan’ adlı aşıq musiqisi nümunəsinin təhlilini göstərən cədvəl

Dastan	Aşıq Ensar Şahbazoğlu
Qərar səsi	İya
Məqamın səs sırası	Hüseyni Məqamı
Gəzişmə	Enən-yüksələn
Ritmik ölçü	6/8

Hüseyni məqamı hissiyyat və qismən də quruluş baxımından Azərbaycan musiqisində işlənən Şur məqamına bənzəyir. Lakin Azərbaycan musiqisində səs qatarlarının tetrakordlarla qurulması Türkiyə ilə Azərbaycan arasındakı üslub fərqlərini önə çıxaran mühüm xüsusiyyətdir. Türk musiqi sistemində dördlülərin və beşlilərin əlavə edilməsi bu məqamın fərqli quruluş xüsusiyyəti qazanmasına səbəb olur. Bu fərqlər hər iki musiqi sisteminin orijinallığını və mədəni müxtəlifliyini ortaya qoyur.

Nümunə 3. ‘Daşlama’ adlı aşiq musiqisi nümunəsinin təhlilini göstərən cədvəl

Daşlama	Aşiq Ensar Şahbazoğlu
Qərar səsi	Lya
Məqam səs sırası	Gülizar məqamı
Gəzişmə	Enən
Ritmik ölçü	4/4- Sərbəst oxuma üsulu

Mürəkkəb Gülizar məqam sırası türk musiqisində istifadə olunan məqamlardan biridir. Uşşak və Karcıgar dördlülərindən və beşlilərindən ibarətdir. Azərbaycan səs qatarları ilə heç bir oxşarlığı yoxdur. Bu baxımdan tamamilə Anadolu təsirlərinin olduğunu söyləmək lazımdır.

Nümunə 4. ‘Muamma’ adlı aşiq musiqisi nümunəsinin təhlilini göstərən cədvəl

Muamma	Aşiq Ensar Şahbazoğlu
Qərar səsi	Lya qərar səsli, son səs (bitirmə səsi) re
Məqamı səs sırası	Karcıgar Məqamı
Gəzişmə	Enən-yüksələn
Ritmik ölçü	10/8- 7/8- 8/8- Sərbəst oxuma üsulu

The musical score for 'Ağıt' (Saz bölümü) is written in 3/8 time. It features a melodic line with various rhythmic patterns and rests. The lyrics 'Ya Rep a-man Em-man Em-man Em-man Em-man' are written below the notes. The score is marked with a '3' and a '5' at the beginning of the first and second staves respectively.

Karcığar məqamının səs qatarları Dügah (lya) pərdəsində yer alan Uşşak dördlüsü və Neva pərdəsindəki Hicaz beşliyi birləşməsindən yaranır. Bu məqamın da türk musiqi nəzəriyyəsi ilə uyğun olduğu görünür.

Nümunə 5. ‘Ağıt’ adlı aşiq musiqisi nümunəsinin təhlilini göstərən cədvəl

Ağıt	Aşiq Ensar Şahbazoğlu
Qərar səsi	Si qərar səsi
Məqamın səs sırası	Segah Məqamı
Gəzişmə	Enən-yüksələn
Ritmik ölçü	4/4

The musical score for 'Ağıt' (Saz bölümü) is written in 4/4 time. It features a melodic line with various rhythmic patterns and rests. The lyrics 'Ya Rep a-man Em-man Em-man Em-man Em-man' are written below the notes. The score is marked with a '4' at the beginning of the first staff.

Araşdırmaçı Ferit Bulutun (bu nəzəriyyə Hüseyin Sadəddin Arelinin sisteminə əsaslanır) fikrincə, Segah məqamı, Segah beşlisinin üzərinə Hicaz dördlüsünün əlavə edilməsi ilə yaranır. Segah beşlisini araşdırdıqda, dayaq nöqtəsi (si) nəzərə alınarkən 1 komma bemol Sİ, 1 komma bemol Mİ və 4 komma diyez FA kimi alterasiya işarələri meydana çıxır. Bu ardıcılığı fərqli səslərə köçürmək də mümkündür [3, s. 32].

Nümunə 6. ‘Mərəkə Divanisi’ adlı aşiq musiqisi nümunəsinin təhlilini göstərən cədvəl

Mərəkə Divanisi	Aşiq Ensar Şahbazoğlu
Qərar səsi	Si (bitirmelik lya)
Məqamın səs sırası	Segah Məqamı + Bitirmelik hissəsi Hicaz Məqamı
Gəzişmə	Enən-yüksələn
Ritmik ölçü	2/4- Sərbəst oxuma üsulu

Si notu ilə bitməsi Segah Məqamını işarə edir.

Do diyez səsi, yəni sonluq hissə Hicaz Məqamına işarə edir. Lakin Hicazın təsiri segah məqamı ilə müqayisədə azdır.

Segah məqamı hər iki ölkədə ən çox istifadə edilən məqamlardan biridir. Hüseynəliyevin “XX əsr Azərbaycan və türk simfonik musiqi əsərlərində istifadə olunan muğam-məqam melodiyaları” adlı araşdırmasında Azərbaycanda işlənən Şur və Segah məqamlarının türk musiqisində oxşar cəhətlərindən bəhs edilir [5, s. 9].

Nümunə 7. ‘cığalı təcnis’ adlı aşiq musiqisi nümunəsinin təhlilini göstərən cədvəl

Cığalı təcnis	Aşiq Ensar Şahbazoğlu
Qərar səsi	Si ♭ 2
Məqamın səs sırası	Hüseyni + Segah Məqamı
Gəzişmə	Enən-yüksələn
Ritmik ölçü	2/4- 10/8- 12/8- Sərbəst oxuma üsulu.

Əsərin təhlilinə nəzər salsaq, iki məqamın təsiri açıq şəkildə görünür. Birincisi Hüseyni, ikincisi isə Segahdır. Hüseyni ayağını Si bemol2 alır və Lya pərdəsində qərar verir. Bu əsərin Hüseyniyə meyl edə biləcək bir şəkildə Si bemol2-də pauza etdiyini, lakin Lya pərdəsində sonlanmadığını görürük. Buna görə də birinci bölmədə Hüseyni Məqamı hakimdir. Lakin ikinci hissənin sonuncu bölümündə,

Nümunə 8. ‘Gözlərin bir aləm bir dünya’ adlı aşiq musiqisi nümunəsinin təhlilini göstərən cədvəl

Gözlərin bir aləm bir dünya	Aşıq Ensar Şahbazoğlu
Qərar səsi	Si
Məqamın səs sırası	Segah Məqamı
Gəzişmə	Enən-yüksələn
Ritmik ölçü	5/8- 8/8 - 3/8, sərbəst oxuma üsulu

Nümunə 9. ‘Benim İçin Gurbet Elde Kalma’ adlı aşiq musiqisi nümunəsinin təhlilini göstərən cədvəl

Qırık Hava /Benim İçin Gurbet Elde Kalma	Aşıq Bilal Ersarı
Qərar səsi	Re
Məqamın səs sırası	Hüseyni Məqamı
Gəzişmə	Enən-yüksələn
Ritmik ölçü	4/4

Klassik Türk musiqisində Hüseyni məqamının səs qatarının quruluşu araşdırıldıqda Dügah (lya) pərdəsində Hüseyni beşlisinə, Hüseyni pərdəsində isə Uşşak dördlüsü ilə formalaşır. Hüseyni məqamının mövqeyi Dügah pərdəsindəki Lya notu olaraq tanımlanır. Yuxarıdakı “Qırıq Hava” adlı əsərdə bu məqam re pərdəsinə keçir.

Nümunə 10. ‘Təkkə Divanisi’ adlı aşiq musiqisi nümunəsinin təhlilini göstərən cədvəl

Təkkə Divanisi	Aşiq Ensar Şahbazoğlu
Qərar səsi	lya
Məqamın səs sırası	Hüseyni Məqamı
Gəzişmə	Enən-yüksələn
Ritmik ölçü	2/4

Hüseyni məqamında ifa olunan bir əsərdir. Əsərin qərar səsi La (lya) səsi ilə başlayır və 2/4 ritmik ölçüdə davam edir. Əsərin səs sırası Hüseyni Məqamına uyğundur və kulminasiya nöqtəsi Sol (Gerdaniye) səsi ilə yaranır. Gəzişmə enən və yüksələn bir quruluşa malikdir. Musiqi strukturu isə, La (lya) səsi ilə başlayan Hüseyni beşliyinin, Uşşak dördlüsünün əlavə edilməsi ilə genişlənir. Mi (Hüseyni) pərdəsi bu iki quruluşun birləşmə nöqtəsidir və bu səbəbdən Mi tonu Məqamın "güclü" pərdəsi kimi qəbul edilir.

Nümunə 11. ‘Dodaqdəyməz Səmai’ adlı aşiq musiqisi nümunəsinin təhlilini göstərən cədvəl

Dodaqdəyməz Səmai	Aşiq Ensar Şahbazoğlu
Qərar səsi	lya
Məqam səs sırası	Hüseyni məqam
Gəzişmə	Enən-yüksələn
Ritmik ölçü	7/8

Nümunə 12. ‘Yerli Divan’ adlı aşiq musiqisi nümunəsinin təhlilini göstərən cədvəl

Yerli Divan	Aşiq Ensar Şahbazoğlu
Qərar səsi	lya
Məqamın səs sırası	Saba+ Hüseyini Məqamı
Gəzişmə	Enən-yüksələn
Ritmik ölçü	Sərbəst oxuma üsulu

Yuxarıda verilən uzun hava nümunəsində "sərbəst oxuma" adlı bir bölüm mövcuddur. Üzeyir Hacıbəyli'nin "Azərbaycan Musiqi Həyatına Bir Nəzər" əsərində [9, s. 225]. Azərbaycan musiqisi iki qrupa ayrılır. Məmmədsaleh İsmayılovun "Azərbaycan xalq musiqisinin janrları" elmi əsərində isə, xalq musiqisi üç qrupa bölünür: bəhrli, bəhirsiz və qarışıq bəhrli. Bu mənada sərbəst ritmik vokal və instrumental melodiyalar - qarışıq ritmik melodiyalar, verilən Türk musiqisi nümunələri ilə oxşarlıq təşkil edir. Məmmədsaleh İsmayılov "Azərbaycan xalq musiqisinin janrları" əsərində qeyd edir ki, sərbəst ritmik vokal ritmi Türkiyədə uzun hava olaraq ifa edilir [6, s. 28-29].

Si bemol² və re bemol kimi alterasiya işarələri mövcuddur. Başlanğıcdakı Saba məqamına bənzər görünsə də, sonradan müxtəlif məqamlara keçidlər edildiyi müşahidə olunur. re natural notuna rastlamaq mümkündür. Bu natural re notu, Hüseyini məqamının təsiri ilə əsərdə hüseyini məqamı hissiyyatı yaradır. Əsəri tədqiq edərkən Səba məqamı ilə Hüseyini məqamının birləşdiyi deyilə bilər (Yuxarıda verilən nümunə sadəcə re natural notu olamadan yazılmışdır).

Nümunə 13. ‘Müxəmməs’ adlı aşiq musiqisi nümunəsinin təhlilini göstərən cədvəl

Müxəmməs	Aşiq Ensar Şahbazoğlu
Qərar səsi	Si
Məqam səs sırası	Segah Məqamı
Gəzişmə	Enən-yüksələn
Ritmik ölçü	6/8

Aşıq Ensar Şahbazoğlunun “Muxamməs” adlı əsəri, segah məqamında ifa olunan bir parçadır. Əsərin qərar səsi, “h” (segah) pərdəsidir və 6/8 ritmik ölçüsündə davam edir. Əsərin səs sırası Segah məqamına uyğun olub, kulminasiya nöqtəsi “a” (Muhayyer) tonunda yaranır. Gəzişmə, enən və yüksələn bir quruluş izləyir. Əsərin məzmunu isə gözəllik və sevgi mövzusunə fokuslanır.

Segah məqamı, “h” (Buselik) pərdəsində yerləşən segah beşliyi ilə başlayır və Hicaz Dördlünün əlavə olunması ilə genişlənir. Bu birləşmə nöqtəsi, məqamın güclü pərdəsi olan “fis” (Eviç) pərdəsinə uyğun gəlir. Fa diyez pərdəsi, bu məqamın “güclü” tonu kimi qəbul edilir və məqamın melodik quruluşunu təyin edən əsas elementlərdən biridir.

Nümunə 14. ‘koçaklama’ adlı aşıq musiqisi nümunəsinin təhlilini göstərən cədvəl

Koçaklama	Aşıq Ensar Şahbazoğlu
Qərar səsi	Lya
Məqam səs sırası	Hüseyni Məqamı
Gəzişmə	Enən-yüksələn
Ritmik ölçü	6/8

Ümumilikdə, 13 əsərin istifadə tezliyinə baxdığımızda, Hüseyni Məqamı: $5/13 = \%38.46$ Segah Məqamı: $5/13 = \%38.46$ Hicaz Məqamı: $1/13 = \%7.69$ Səba Məqamı: $1/13 = \%7.69$ Karcığar Məqamı: $1/13 = \%7.69$ olaraq görülür. Ən çox istifadə olunan məqamların səs sıraları aşağıda verilmişdir.

Nümunə 15. Hüseyni Məqamı səs qatarı- səs sırası [3, s. 28]

Nümunə 16. Segah Məqamı səs qatarı-səs sırası [3, s. 24]

YEKUN NƏTİCƏ

Araşdırma Qars Qarapapaq aşıqlarının Azərbaycanla etnik mənsubiyyət, dil və mədəniyyət baxımından oxşarlıqlarını, aşiq Şenlik məktəbinin təsiri ilə inkişaf edən Qarapapaq aşiq ənənəsini və qarşılıqlı əlaqəsini təhlil edir.

Tədqiqat nəticəsində Azərbaycandan Qarsa köçən Qarapapaq etnik qrupunun istifadə etdiyi məqamların tezliyi ilə bağlı mühüm nəticələr əldə edilmişdir. Ümumilikdə, 13 əsər üzərində aparılan təhlildə ən çox istifadə olunan məqamlar hər birinin istifadə tezliyi 38,46% olan Hüseyni və Segah məqamlarıdır. Hicaz, Saba və Karcıqar məqamlarından hər biri 7,69% olmaqla daha az istifadə olunub.

Hüseyni və Segah məqamlarının yüksək istifadə tezliyi bu məqamların Qarapapaq aşiq ənənəsində və ümumilikdə Azərbaycan musiqisində nə qədər üstünlük təşkil etdiyini göstərir. Xüsusilə, Hüseyni məqamının Şur məqamı ilə oxşarlığı bu iki musiqi ənənəsi arasında ümumi cəhətləri və mədəni qarşılıqlı əlaqəni ortaya qoyur.

Bununla belə başqa məqamların da müəyyən dərəcədə istifadə edilməsi onu göstərir ki, Qarapapaq aşıqları musiqinin müxtəlifliyi və ayrı-ayrı musiqilərin təsiri ilə formalaşan bir ənənəni mənimsəmişlər. Türkiyə coğrafiyasına inteqrasiya nəticəsində zamanla bəzi fərqli məqamların istifadə olunması qarşılıqlı əlaqənin və musiqi adaptasiyasının mühüm göstəricisidir.

Nəticədə, Qarapapaq musiqisində həm Azərbaycan xalq musiqisinin dərin təsirlərini, həm də Türkiyənin musiqi mədəniyyətinə inteqrasiyanı əks etdirən məqamların zəngin və çoxşaxəli istifadəsini görürük. Bu vəziyyət köç prosesinin və mədəni qarşılıqlı əlaqələrin musiqi ənənələrinə təsirini və bu ənənələrin yerli musiqi ilə necə qarışdığını göstərir.

ƏDƏBİYYAT

1. Asker, N. Âşık Şenlik'in Şiir Dünyası // – Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRK LAD), – 1 (1), – 94-103.
2. Aslan, E. Çıldır Aşık Şenlik. 4-cü baskı / E.Asan. – Ankara: Maya Akademi, – 2007. – 450 s.
3. Bulut, F. Makamsal Dikte ve Solfej / F.Bulut. – Ankara: Arkadaş Yayıncılık, – 2014. – 232 s
4. Heziyeva Ş. Kars âşıklık geleneği ve badeli âşık // –Ankara: DergiPark, – 2010. № 44, – s. 211-225.
5. Hüseynəli, H. 20. Yüzyıl Azərbaycan və Türk Senfonik Müzik Eserlerinde Kullanılan Muğam-Makam Ezgiler: Müsqi sənəti üzrə yüksək lisans dis. – Ankara, 2021. – 86 s.
6. İsmayılov, M.C. Azərbaycan xalq musiqisinin janrları / M.C.İsmayılov. – Bakı: Mütərcim, – 2023. – 136 s.
7. <https://kars.ktb.gov.tr/asik-senlik>
8. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12598497>

9. Üzeyir Hacıbəyli. Azərbaycan Musiqi Həyatına Bir Nəzər // Maarif və Mədəniyyət, 1926, №1, s. 27-30; №2-3, s. 23-26; Əsərləri, C.II, Bakı, 1965, s. 215-224.

QARS QARAPAPAQ FOLK BARD TRADITION AND THE FREQUENCY OF USAGE OF THE SERIES

Hulya Kudret

This study examines the similarities between the Kars Qarapapaq minstrels and Azerbaijan in terms of ethnic origin, language, and culture, as well as the Qarapapaq minstrel tradition that developed under the influence of the Aşık Şenlik school. The research includes an analysis of the frequency of the modes used by the Qarapapaq ethnic group who migrated from Azerbaijan to Kars. In the study, the works performed by the minstrels were transcribed, the modes used were identified, and the frequency of their usage was evaluated with numerical data, using excerpts from the examples.

By analyzing the modes of 13 works used by the Kars Qarapapaq minstrels, the study determined the frequency of each series. The findings reveal the interaction between the musical culture of the Qarapapaq minstrels and Azerbaijani folk music, as well as their integration into Turkish music. This research provides an important resource for understanding the role of musical and cultural interactions in historical processes and the evolution of local musical traditions.

Key words: *segah, hüseyini, saba, hicaz, karcığar, Aşık, qarapapaq, gülizar, mode, series*

ТРАДИЦИЯ НАРОДНЫХ БАРДОВ КАРС-КАРАПАПАК И ЧАСТОТА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МУЗЫКАЛЬНЫХ ЛАДОВ

Хюлья Кудрет

Это исследование анализирует сходства между карскими карапапакскими ашыками и Азербайджаном с точки зрения этнического происхождения, языка и культуры, а также традицию карапапакских ашыков, развившуюся под влиянием школы Ашык Шенлик. В рамках исследования был проведен анализ частоты использования ладов, применяемых карапапакским этническим группам, переселившимся из Азербайджана в Карс. В исследовании произведения, исполняемые ашыками, были нотные записи, выявлены используемые лады, и частота их использования была оценена с помощью числовых данных, предоставленных на основе отрывков из примеров.

Анализируя лады 13 произведений, использованных карскими карапапакскими ашыками, было определено, как часто используется каждый лад. Полученные результаты показывают взаимодействие музыкальной культуры карапапакских ашыков с народной музыкой Азербайджана и их интеграцию в турецкую музыку. Это исследование представляет собой важный источник для понимания роли музыкальных и культурных взаимодействий в историческом процессе и эволюции национальных музыкальных традиций.

Ключевые слова: *сегех, хюсейини, саба, хиджаз, карджигар, ашык, карапapak, гюлизар, лад*